

L'EXPOSICIÓ INTERNACIONAL DE BARCELONA (1914-1929) COM A INSTRUMENT DE POLÍTICA URBANA ¹

per IGNASI SOLÀ-MORALES

L'estudi del creixement urbà de Barcelona entre 1914-1929 és, evidentment, inseparable del creixement en aquella «regió econòmica» que Pierre Vilar identificava en els seus treballs dels anys trenta.²

Malgrat ésser qüestions en últim terme inseparables, aquest treball voldria estudiar el creixement i les transformacions de la ciutat de Barcelona que es produeixen precisament en connexió amb aquell creixement econòmic, amb la convicció, però, que la relació entre uns i altres no és la de causa i efecte sinó més aviat la d'una circularitat, en mútua interdependència.

Cal dir també, per concretar una mica més les intencions d'aquest treball, que, centrant-se en l'Exposició Internacional que acaba celebrant-se a Montjuïc el 1929, parteix de la hipòtesi que aquest esdeveniment, la seva gestió i els altres fets que s'hi relacionen directament són una peça principalíssima en la política urbana desplegada a Barcelona en aquest període per les classes dominants tant des del sector públic com des de la iniciativa privada.³

1. El present treball fou llegit com a comunicació en el I Col·loqui de «Recerques», celebrat a Barcelona el mes d'octubre de 1974. L'esquematisme en la formulació l'he conservat ara en la publicació, convençut que una presentació més global i sintetitzada de molts dels problemes que aquí apareixen escapava, de moment, a l'abast de la investigació, on de segur encara hi ha molt a fer.

2. Vegi's P. VILAR, *La vie industrielle dans la région de Barcelone*, a «Annales de Géographie», París, XXXVIII (1929); traducció catalana al «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», núm. 498.

3. Que en els anys de la gran guerra europea qualla una nova situació a tot Espanya sembla avui una hipòtesi compartida per molts. Pierre VILAR parla de «la naissance de l'industrie lourde et une deuxième phase d'équipement» (*Historie de l'Espagne*, París, PUF, 1971⁸, p. 67). També J. NADAL, analitzant l'estructura demogràfica espanyola, a *La población española (siglos XVI a XX)*, Barcelona, Ariel, 1966, assenyala «la ruptura del equilibrio más o menos estable entre el campo y la ciudad» a l'entorn d'aquestes mateixes dates. Diferentment, també ho han vist així els treballs de ROLDAN, GARCÍA DELGADO i MUÑOZ, *La formación de la sociedad capitalista en España, 1914-1920*, Madrid, 1973, i J. A. LACOMBA, *La crisis española de 1917*, en sengles treballs, que semblen apuntar a interpretacions molt globals de la nostra història recent.

1. TRES ETAPES DEL CREIXEMENT DE BARCELONA

Per tal d'assenyalar algunes dades i notes significatives que porten a l'Exposició de 1929 voldríem prèviament establir una hipòtesi sobre el moment en què això es produeix en la història moderna del creixement de la ciutat de Barcelona.

a) Quan el recinte murallat és incapaç d'allotjar l'activitat de Barcelona, el primer «salt» que es presenta és el de *la creació de l'Eixample*. Ara bé, un cop aprovat el projecte de Cerdà, la política de creixement que aquest pla ordena s'acompleix, en extensió, només molt parcialment, d'una manera més densa que la prevista i sense plantejar-se en relació a la totalitat de l'urbs barcelonina, sinó com una important extensió que ordena sobretot la residència i en la qual els assentaments industrials i els eixos de comunicacions (ferrocarrils) segueixen processos en certa forma autònoms a les previsions del pla.

b) El tema de la Reforma caldria entendre'l des de l'última dècada del XIX, com l'operació urbanística de reequilibri entre la ciutat vella —intramurales— i la ciutat nova (Eixample, zones industrials). El projecte de reforma de Baixeres i les operacions de redistribució de les funcions urbanes en un i altre sector de la ciutat formen part d'una idea d'utilització de la ciutat existent en la qual «Eixample» i «Casc Antic» són peces interconnexes amb pesos específics fonamentals.

c) Amb la progressiva hegemonia política —i de bon començament en l'administració provincial i local— d'allò que podem dir-ne «partit industrial», segons l'expressió de Maurín, es formula una nova idea de ciutat adequada al fort creixement industrial i econòmic del Principat, en el qual Barcelona assumeix un paper d'indiscutible capitalitat.

El projecte d'una «Gran Barcelona» es planteja especialment més enllà de l'antic nucli barceloní (Casc Antic) i de la seva eixample (mallà Cerdà).⁴ L'ocupació de tot el Pla de Barcelona, la coordinació dels municipis existents i la seva agregació a la gran ciutat (Jaussely); la definició metropolitana de Barcelona en relació al territori de tot el Principat («Regional Plannig»); en fi, la redistribució de funcions urbanes i la definició d'un nou centre són aspectes bàsics d'una idea de ciutat per la qual treballen les classes dominants segurament des de començaments de segle i molt clarament a partir de 1914.

4. És sorprenent que tant MARTORELL, FLORENSA, MARTORELL (*Historia del urbanismo en Barcelona*, Barcelona 1970), com M. RIBAS PIERA (*Història recent de la urbanística als Països Catalans*, Barcelona, 1964), no s'estranyin que els qui manaven a la ciutat de Barcelona entre el Pla Jaussely —versió definitiva 1917— i el Pla Comarcal de 1953, no formulessin d'una manera global el seu creixement. Tot i que es constatin una sèrie d'iniciatives parcials, no semblen preguntar-se pels mecanismes —diferents del pla dibuixat i aprovat d'una vegada— que organitzaren aquestes transformacions.

És en el marc d'aquesta proposta de la «Gran Barcelona» que volem estudiar el paper que hi té la iniciativa de l'Exposició Universal com a instrument principal de política urbana i com a plataforma per a plantejar tant el model físic com ideològic que l'han de fer possible.

2. L'EXPOSICIÓ I LES SEVES VICISSITUDS

a) Pel que sembla, i malgrat que la valoració positiva de la Primera Exposició Universal de Barcelona el 1888 no sigui gaire clara,⁵ ja hi ha iniciatives per preparar-ne una altra. Coneixem en concret el projecte d'emplaçament que es proposa cap a 1896 en els jardins o «gran bosque» previst en el pla Cerdà en el límit oriental de la ciutat, a les voreres del Besòs, i d'altres que segueixen fins al definitiu.⁶

b) Més significativa, però, és l'actitud dels candidats de la Lliga des de les eleccions municipals de 1901 en les quals anaven a obtenir la seva primera victòria política. En el programa dels regidors s'inclou ja la idea de l'Exposició. Puig i Cadafalch defineix molt clarament la connexió entre la iniciativa de l'Exposició i la configuració de la Gran Barcelona, capital metropolitana, «París del Migdia». Precisament aquí la crítica de l'Eixampla Cerdà va més enllà tant de la discrepància que hi podia haver en la concepció tècnica del traçat com del ressentiment per la forma de gestió centralista denunciada pels sectors regionalistes, que plantejaven una idea més ambiciosa i global de «gran ciutat».⁷

c) Cal considerar també, pel que fa a la futura localització, el tema de la muntanya i el castell de Montjuïc i el seu valor simbòlic com a resta de les dues fortaleses que durant dos segles havien representat el control militar i el poder central sobre la ciutat. Montjuïc, engrandit i modernitzat per Felip V, no significava quelcom gaire diferent d'allò que representava la Ciutadella, reconquerida per a la ciutat en el moment d'eufòria progressista de 1869.

Deixant ara de banda el que espacialment comportava la superació d'aquest límit occidental, cal veure tot el procés d'apropiació successiva

5. Vegi's l'anàlisi d'aquesta formulació, importada d'allò que els teòrics i polítics alemanys deien a l'època, en la comunicació de F. Roca, *El model prussià i el model clàssic. Barcelona 1909-1936*, a I Colloqui de «Recerques» (multicopiat).

6. Vegi's Josep FONTANA, *L'exposició del 88*, Barcelona, 1963.

7. Coneixem un *Estudio proyectado para emplazar la segunda Exposición de Barcelona en los márgenes del río Besòs, siguiendo orientaciones dadas por el Excmo. Sr. D. Francisco de Paula Rius y Taulet*, publicat, sense data, probablement pels volts de 1915 pels oponents a la idea d'emplaçar l'Exposició a Montjuïc. Vegi's *El emplazamiento de la futura exposición de Barcelona. Memoria entregada al Excmo. Sr. Alcalde sobre el emplazamiento de la futura Exposición por una numerosa representación de las sociedades Firmantes*, Barcelona, Impr. de S. Barta, s/d. També hi ha un estudi de l'arquitecte Manuel VEGA MARCH, *Proyecto de Segunda Exposición Internacional de Barcelona*, a «Arquitectura y Construcción» (1909), pp. 313 ss.

—construcció de jardins, discussió sobre les línies polèmiques amb el ram de guerra, qüestions per a la cessió del castell a la ciutat, ubicació de l'Exposició— com un objectiu amb una profunda càrrega simbòlica dins una imatge expansiva de la ciutat.⁸

d) Per un acord del 30 d'abril de 1914, l'Ajuntament de Barcelona aconsegueix una llei especial per a realitzar expropiacions i obres destinades a una Exposició Internacional d'Indústries Elèctriques. Hi ha gestions amb els organismes internacionals que reglamenten les Exposicions i de seguida el Comitè Directiu defineix en un dels seus primers informes l'elecció de Montjuïc com a emplaçament de la futura Exposició, enfront d'altres alternatives possibles.⁹ Tot i que els treballs de condicionament comencen al cap de poc temps, la guerra europea constitueix un entrebanc que fa ajornar *sine die* la data inicialment fixada. De fet, Barcelona reprèn una activitat en matèria d'exposicions ja a partir del 1914. Des d'aquest any fins al 1919 es realitzen unes fires, promulgades pel Foment del Treball Nacional, amb la col·laboració de l'Ajuntament, la Diputació i la Mancomunitat.

Des de 1920 comença la «Fira Oficial de Mostres de Barcelona» que se situa aquest any i els dos següents (1921-1922) a l'actual Saló de Víctor Pradera, al Palau de Belles Arts aleshores existent i en el Parc de la Ciutadella.¹⁰

El 1923 se celebra la quarta exposició, que té ja caràcter internacional i que s'installa per primera vegada en els palaus acabats d'inaugurar a Montjuïc per a la Fira d'Indústries Elèctriques que també s'hi celebra.¹¹

e) Som ja a les portes de l'Exposició Internacional, i així ho veuen:

8. Vegi's J. PUIG I CADAVALCH, *A votar per l'Exposició Universal*, a «La Veu de Catalunya» (1 de novembre de 1905): «Fóra [l'Exposició] com una realització provisional de la Barcelona projectada per l'arquitecte tolosí [es refereix a Jaussely] premiat en el Concurs d'Enllasos, fóra el camí per fer de Barcelona una ciutat gran, donant-li el cayent de París y treyant-li per sempre més aquest aire d'Amèrica cursi de la cuadrícula que s'extén al infinit com una erupció geomètrica».

9. Entre les moltes opinions que recullen aquest sentit podem veure la de Lluís Duran i Ventosa, promoh de la Lliga: «El fer o no l'Exposició a Montjuïc tenia massa importància per al pervindre de Barcelona, per a deixar-lo resolt en contra [...] ja alguns homes vidents, alguns patricis de provat amor a la ciutat havien fixat com una orientació ciutadana «necessària, la de la incorporació de la muntanya misteriosa, tan a prop realment de la ciutat, tan allunyada moralment [...] Bé cal recordar amb una mica d'agraïment la visió encertada i el treball continuat i eficaç d'aquells que després d'haver comprès com valia Montjuïc per a la vida urbana de la Ciutat estimada, saberen comprometre-la, per mitjà d'un projecte d'Exposició i l'acord d'emplaçar-la allí». Vegi's Lluís DURAN I VENTOSA, *Perquè l'Exposició s'ha fet a Montjuïc. Una història recent que no es pot oblidar*, a «D'Ací d'Allà» (desembre de 1929), número extraordinari dedicat a l'Exposició Internacional de Barcelona (els subratllats són meus).

10. Per acord de l'Ajuntament de 30 d'abril de 1914. Llei aprovatòria del 16 de juliol de 1916. La junta directiva de l'Exposició proposa la construcció d'un parc a Montjuïc en el qual podran edificar-se totes les construccions necessàries fent previsió dels acords amb el ram de guerra i de les exposicions que caldrà portar a terme.

11. Per a aquesta primera etapa de les Exposicions-Fires vegi's el «Diario de la Feria», que es publicà a partir de 1920.

polítics i cronistes, quan el canvi polític que significava el Directori de Primo de Rivera sembla interrompre aquesta marxa ja decidida del tot. De fet, però, quines són les conseqüències? Potser un retard i algunes qüestions de detall, però el que cal plantejar és si l'Exposició Internacional de 1929 en línies generals, en les seves pretensions i resultats, en els seus agents públics i privats, no és gairebé la mateixa que havia iniciat l'Ajuntament de Barcelona el 1914.¹²

3. L'EXPOSICIÓ I LA FORMA URBANA DE LA «GRAN BARCELONA»

El fet de l'Exposició a Montjuïc comporta una sèrie d'opcions que potencien una determinada forma del creixement de la ciutat enfront d'altres possibilitats apuntades en idees i projectes que no tenen una viabilitat real.

Des del punt de vista de la forma de la ciutat i de la nova estructuració dels seus elements definidors vegem quines conseqüències té el fet de l'Exposició a Montjuïc:

a) Quan es deixà de banda la possibilitat de la plaça de les Glòries es trencava definitivament amb la idea del centre de la futura ciutat en aquell indret, com es considerava en el projecte de Cerdà. Per a aquesta elecció es fonamental —ultra una sèrie de factors positius a favor de Montjuïc— el fre que significava l'existència dels encreuaments ferroviaris i les estacions del Nord i de França al costat mateix. Al nostre judici, també reforçava aquesta barrera física l'existència de zones fortament industrialitzades a l'est de la plaça de les Glòries i la trituració de la propietat amb un ús residencial i industrial definit. Els treballs de remodelació i recondicionament del sector semblen dificultats molt més fortes que la simple propietat, pràcticament rústica, de la muntanya de Montjuïc.¹³

12. Cal remarcar la connexió directa entre el sector industrial «punta» del moment, el de l'electricitat, i la iniciativa urbana de l'Exposició, que és inicialment d'Indústries Elèctriques. «Celosa de su patrimonio industrial, Cataluña aprovechó siempre los progresos que se brindaban a sus iniciativas para aplicarlas en beneficio de sus talleres y fábricas y cuando la producción de fuerza exigió que se pidiera a las montañas sus formidables reservas de hulla blanca, Cataluña supo hallar en la cordillera pirenaica aquel auxiliar de su producción que en pocos años había transformado profundamente el trabajo mundial y que transformó también el suyo, renovando las actividades de sus centros de trabajo y creando otros, presagio de un salvador despertar de energías nacionales» (J. LÓPEZ DE SAGREDO, *La Exposición de Barcelona. Antecedentes, organización. Los jardines de Montjuic*, Barcelona, 1923).

13. Certament, l'equip gestor de l'Exposició des de l'any 1914 —el marquès de Comillas, Cambó i Pich i Pon, junt amb altres col·laboradors— dimiteix o cessa en instaurar-se la Dictadura. Serà el marquès de Foronda qui des de 1923 a 1929 dirigirà la preparació immediata del certamen. Però és evident que amb el cop d'Estat del 13 de setembre de 1923 no desapareixen, per exemple, les vinculacions del Banco Hispano Colonial i del marquès de Comillas amb les obres de Correus, obertura i prolongació del carrer de Balmes i de la Gran Via Diagonal, així com les fortes participacions al Gran Metropolitàno, Tranvías de Barcelona, Compañía Española de Electricidad, etc.

b) La ubicació a Montjuïc va unida a la creació del parc. Ja hem parlat de l'aspecte simbòlic de la recuperació de la muntanya per a la ciutat. Cal veure ara que, fer de Montjuïc un parc —que és el camí que es proposa a l'Administració central per obtenir llum verda al projecte primer del parc i després de la situació en aquest de les edificacions efímeres per a l'Exposició—, va lligat al projecte de dotació de parcs a la gran ciutat. Del 1920 coneixem una proposta del sistema de parcs per a la ciutat, que és com una corona que des de Montjuïc passa per Pedralbes, Turó Park, Sant Gervasi, i va fins a Horta i el Poble Nou. Montjuïc és una de les peces principals i d'altra banda no cal oblidar la difusió que, almenys des de 1912, tenen les idees de la ciutat-jardí i de les dotacions de «natura verda» a la ciutat. El tema del parc de Montjuïc connecta, per tant, amb una idea precisa de dotació a escala de la gran ciutat d'un element higiènic entès també com a dotació d'esbarjo i lleure.¹⁴

c) Amb l'Exposició a Montjuïc es produeix un nombre gran d'inversions en obres i serveis de caràcter públic. El transport urbà, que potencia el sector oest de la ciutat amb la prolongació del «metro Transversal» fins a Sans i l'Hospitalet, és una de les obres fonamentals. També el reforçament de les línies de tramvies i autobusos. Cal remarcar, però, les obres que, no estant lligades directament a Montjuïc, revelen la creació d'un sistema de serveis urbans a una nova escala territorial: pavimentacions, enllumenats, clavegueres i remodelació de places i avingudes, que de fet es realitzen i s'acceleren amb motiu de l'Exposició.¹⁵

Darrera la idea inicial de l'Exposició d'Indústries Elèctriques hi ha l'expansió de la gran operació financera portada per Cambó amb el muntatge de la Compañía Hispano Americana de Electricidad, que salva dels aliats tot el negoci a l'exterior de la A.E.G. Cal recordar que el marquès de Foronda, amb Güell i Cambó, formaven part del seu consell d'administració. Vegi's J. PABÓN, *Cambó*, vol. I, pp. 226 ss.

14. «El Comité encuentra dificultades [per a l'emplaçament a la plaça de les Glòries] señalando como tales la necesidad de expropiar algunos edificios, de cerrar durante algunos años determinadas calles del Ensanche. Como inconvenientes más graves señala las obras que forzosamente se habían de realizar para salvar las vías férreas que atraviesan la grandiosa plaza y el coste de los terrenos, cuya superficie estima el comité en unas 60 hectáreas, considerándolas insuficientes.» (Reproduït a *El emplazamiento de la futura Exposición de Barcelona...*, p. 9.)

15. La política d'espais verds és reclamada insistentment i d'una forma sistemàtica des de les pàgines de la revista «Civitas» (1914-1919 i 1920-1923), i tingué una clara influència en la política d'adquisició del patrimoni per part de l'Ajuntament de Barcelona: «Las superficies de espacios libres de la Ciudad fueron los siguientes en 1910:

Parque de la Ciudadela	310.000 m ²
Parque de Montjuïc	51.200 m ²
Parque del Guinardó	35.400 m ²
Font de la Budellera i de la Estisora	157.940 m ²
Parque del Tibidabo	150.634 m ²
Font del Recó	12.860 m ²
TOTAL	718.034 m ²

Estas adquisiciones fueron salvadoras para el porvenir de la ciudad pero en realidad no

Fins i tot, i en bona part a causa de l'Exposició i de les obres «públiques» que porta aparellades, en aquests anys anteriors al 1929 es realitzen les primeres operacions massives de vivenda popular d'iniciativa oficial en els grups de cases barates per absorbir, en part, el barraquisme ja existent.¹⁶

d) D'aquesta manera, Montjuïc i la plaça d'Espanya —i ja no la plaça de les Glòries Catalanes— esdevenen centre físic entre una ciutat definida a l'est per l'Eixampla i al sud-est per la ciutat antiga i el port, però que cap a l'oest té obertes noves zones d'expansió que no són una pura hipòtesi sinó que s'estan concretant en aquells mateixos anys. El port i el port franc com a nova zona industrial, l'aeroport del Prat, la zona industrial en expansió al Baix Llobregat, les zones de residència-jardí a les Corts i Pedralbes i la residència intensiva a l'esquerra de l'Eixampla giren totes elles a l'entorn del «nou centre actiu», definit pel punt geomètric de la plaça d'Espanya.¹⁷

había existido ningún intento, ni menos esfuerzo de sistematización. Después de cinco años, en 1915, se notan los preliminares de un nuevo paso adelante. La Exposición de Barcelona, tomando como base las adquisiciones hechas en Montjuïc por la Comisión de Ensanche, emprendía la construcción de un parque mayor. Mr. J. C. N. Forestier, conservador de los parques de París, fue llamado a dirigirlo y con gran autoridad y prestigio dio sus frutos entre nosotros, llamando la atención de las autoridades municipales sobre la urgencia de acometer la solución del problema de los parques. En 1917, se aprueban, con el llamado Plano de Enlaces, diversos espacios libres de la ciudad. En 1918 el antiguo servicio de jardines se reorganizó en su actual forma de Dirección de Parques Públicos y, por el mismo tiempo, una nueva serie de adquisiciones marcaban un paso adelante en el crecimiento de los Espacios Libres. Se dibujaba la cintura de parques suburbanos entonces indicada por el parque de la Ciudadela, el del Guinardó, la Font del Recó y el parque de Montjuïc, los parques exteriores del Tibidabo y Vallvidrera, se continuaban con las reservas de paisajes de Sant Medí [...] Las ciudades inglesas adquirieron incesantemente fincas en unos alrededores a veces a distancias que a nosotros nos parecen excesivas. En Alemania los municipios están obligados a la adquisición de tierras. Nosotros hemos de seguir el mismo camino. Pero debemos señalar aquí que no ha de corresponder al Ayuntamiento de Barcelona toda la carga de estas adquisiciones: Los Ayuntamientos vecinos en cuyo beneficio se reservaran los parques y la Diputación Provincial a quien corresponde velar por estos problemas de superurbanización, que los ingleses llaman "Regional Planning" o urbanización regional deben aportar a esta obra el indiscutible esfuerzo». (AYUNTAMIENTO DE BARCELONA, *El problema de los espacios libres*, publicat amb motiu del XI Congreso Nacional de Arquitectos, Primero de Urbanismo, Barcelona, 1926, pp. 26 ss.)

16. Vegi's, per exemple, la *Crònica barcelonesa* que l'arquitecte B. BASSEGODA publica al núm. 96 (abril de 1927) de la revista «Arquitectura» de Madrid on, conscientment, lliga amb l'Exposició una llarga llista d'operacions urbanístiques que es realitzen a la ciutat: L'acabament de la «Reforma de Via Layetana», la plaça de Catalunya, l'obertura de la Diagonal fins a Esplugues, la línia subterrània del ferrocarril de Sarrià i obertura del carrer de Balmes, el projecte de sanejament i revalorització del «Taber Mons», l'inici de l'obertura de la reforma des de les Drassanes, els jardins del parc de la Ciutadella, el passeig Marítim, el port franc i un llarg etcètera que no cal consignar aquí.

17. Quatre grups de vivendes, promocionats segons la Ley de Casas Baratas, amb un total de 2.199, es construeixen a Barcelona lligades a l'operació de l'Exposició. Fins a les «Viviendas del Congreso» dels anys cinquanta no es produirà quelcom semblant quant a volum d'edificació i forma de promoció. Els grups construïts a la perifèria de la ciutat són: Eduardo Aunós (537), Milans del Bosch (781), Baró de Viver (344) i Ramón Albó (537). Vegi's Amador FERRER AIXALÀ, *Polígonos de vivienda en la comarca de Barcelona*, ETSAB Laboratorio de Urbanismo, 1974

4. UN MODEL DE CREIXEMENT DE LA CIUTAT CAPITALISTA: L'EXPOSICIÓ COM A PRETEXT

La tesi que volem demostrar estudiant el fet de l'Exposició del 1929 és que aquest esdeveniment de tipus comercial va ser en bona part «un pretext» que posà en funcionament una determinada política d'expansió de la ciutat.¹⁸

a) El fet de l'Exposició funciona com un «pla estratègic» en contraposició als anomenats «plans finalistes».¹⁹ Efectivament, l'Exposició no fa altra cosa que «capitalitzar» una diversitat d'operacions que la iniciativa privada ja desenvolupa sobre el territori. Interessa, sobretot, a partir d'una definició general de la idea de ciutat a la qual es vol anar —la «Gran Barcelona»— articular les iniciatives disperses. Això s'aconsegueix amb la intervenció puntual del sector públic en una sèrie de «punts singulars» en els quals s'aboquen les inversions que han de tenir un caràcter indicatiu i coordinador.²⁰

Aquest mecanisme, amb una gran dosi d'imprecisió però també amb la mobilitat que li dóna la manca de compromisos massa fermes en un pla tancat, accelera els processos parcials i es fixa un termini, que és precisament la data de l'Exposició, com a límit temporal. És aquesta fixació en el temps la que accelera el ritme de certs processos i dóna la típica forma de creixement «a salts».

Cal remarcar que en un model de creixement com aquest el sector

18. «La gran política urbanística que allí cal, és ajudar a la ràpida organització del centre vital de la plaça d'Espanya, tan admirablement situat damunt Barcelona. La plaça d'Espanya substitueix, a l'Oest de la Ciutat, el centre que Cerdà i Jaussely, erròniament havien situat a l'Est, a la plaça de les Glòries. Grans corrents de tràfec comercial s'aboquen a la plaça d'Espanya: el que ve del port pel Paral·lel, de la zona Franca, pel carrer de les Corts, dels pobles del Llobregat, per ferrocarril de Magòria i les línies de M.Z.A. per l'estació de Sants, i la del Nord pel Metropolità transversal hi concorre també.» N. M.ª RUBIÓ I TUDURÍ, *La plaça d'Espanya, centre actiu de Barcelona*, s/d, p. 22.

19. La convergència d'interessos comercials i urbanístics pot aclarir-se amb dos textos de Cambó. En un discurs pronunciat en la inauguració de la Fira de 1920 deia: «La Fira de Mostres és l'únic esforç col·lectiu que s'hagi fet després de la guerra en defensa de la nostra producció. El govern espanyol no ha fet res, absolutament res, per defensar la nostra producció. En canvi ha fet, està fent, tot lo possible per dificultar l'expansió dels nostres productes. I davant d'aquesta actitud de l'Estat és precís que la iniciativa privada compleixi no sols la missió que arreu li pertany sinó la que a Espanya l'imposa el fet de tenir un estat indiferent o enemic. Avui encara som a temps a conservar alguns dels mercats que la guerra ens va obrir o ens va enxampar» (vegi's F. CAMBÓ, *En defensa de la nostra producció*, a «Diario de la Feria», núm. 1, 1920, p. 1). Però el mateix Cambó deia en l'informe de 1914 sobre l'emplaçament de l'Exposició: «Si las exposiciones suelen marcar un momento de intensidad para la vida económica de los pueblos, cristalizan en definitiva en exteriorizaciones de grandes desarrollos de la vida ciudadana, acaban por ser el pretexto, la ocasión determinante para resolver el mayor número de problemas de orden urbano y la mayor cantidad posible de reformas y embellecimientos necesarios» («Informe del Comité directivo de la Exposición presentado al Ayuntamiento de Barcelona el 27/III/1914»).

20. Sobre aquesta distinció vegi's A. Z. GUTTENBERG, «El plan tático», a M. M. WEBER et al., *Indagaciones sobre la estructura urbana*, Barcelona, 1970.

públic té una estreta interdependència amb el privat, i que en la seva funció coordinadora tenen un pes privilegiat certs sectors d'indústria i dels serveis, interessats per les possibilitats que aquest creixement els ofereix.

b) ¿Quins elements urbans hi ha en una Exposició Universal que la facin capaç d'estructurar, en un termini fixat, tota una política de creixement urbà?

La nostra hipòtesi és que —malgrat el seu relatiu valor comercial— l'Exposició és d'alguna manera la simulació, per un cert període de temps, del que avui en diem un C.B.D. o «centre direccional». Efectivament, la densitat d'intercanvis humans, d'informació, de materials i manufactures que cal preveure a l'entorn de l'Exposició no són gaire diferents dels que amb caràcter estable cal pensar per als centres direccionals.

Aquest és, a la vegada, el seu poder d'incidir molt globalment en el conjunt de la ciutat i també de prefigurar la possibilitat —l'endemà de l'Exposició— d'una utilització estable dels serveis, dotació i estructura urbana com a nou centre de la ciutat.

Tant per l'escala de la seva intervenció —que s'estén a la totalitat de la ciutat— com pel seu caràcter de centre simulat, efímer i per tant possible «motlle» d'un centre estable, el fet de l'Exposició es constitueix en operació preeminent d'estructuració de la ciutat.²¹

21. Seria molt útil una comparació metodològica entre aquesta forma de planejament estratègic de l'Exposició i el tipus de planejament físic proposat poc després pel Pla Macià. Al nostre entendre, en el pla «socialdemòcrata» del GATCPAC, ultra la seva despreocupació per la gestió, hi ha clarament la rigidesa típica de tot «pla finalista».